

KATARZYNA POKORNA-IGNATOWICZ

INSTRUKCJA DUSZPASTERSKA *COMMUNIO ET PROGRESSIO* O ŚRODKACH SPOŁECZNEGO PRZEKAZU

Refleksje w trzydziestą rocznicę jej przyjęcia

Mija trzydzieści lat od przyjęcia Instrukcji *Communio et progressio* — najważniejszego we współczesnym nauczaniu Kościoła katolickiego dokumentu, nazywanego *Magna Charta* współczesnej teologii mediów masowych i uważanego za wykładnię poglądów Stolicy Apostolskiej na środki społecznego przekazu. Instrukcja, choć wydana w siedem lat po Soborze, jest częścią nauczania soborowego.

Obradujący w latach 1961–1964 Sobór Watykański II był najważniejszym wydarzeniem w najnowszej historii Kościoła katolickiego. Dorobkiem Soboru było przyjęcie szesnastu dokumentów, z których każdy zajmuje się szczegółowo konkretnym zbiorem spraw dotyczących doktryny religijnej, wewnętrznej organizacji Kościoła oraz jego relacjami ze światem zewnętrznym. Zawarte w tych dokumentach myśli i wskazania stanowią oficjalną, odnowioną naukę Kościoła.

1. Historia powstania Instrukcji

Wśród dokumentów soborowych znalazł się również dekret *Inter mirifica* — o środkach społecznego przekazywania myśli. Dokument ten nie jest zbyt nowatorski, bardziej przypomina nauczanie o mediach Piusa XII, niż stwierdzenia i przesłanie Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym — *Gaudium et spes*. Jednak znaczenie dekretu *Inter mirifica* leży nie tyle w jego treści, co w fakcie przyjęcia go jako drugiego w kolejności dokumentu Soboru. Pokazano w ten sposób, że problematyka mediów jest bardzo istotna dla współczesnego Kościoła. Dekret ten zobowiązywał Papieską Komisję do

spraw Środków Społecznego Przekazu do przygotowania instrukcji wykonawczej, przedstawiającej nauczanie Kościoła dotyczące mediów i komunikacji społecznej oraz jego stanowisko w tej dziedzinie.

Prace nad zleconą przez Ojców Soboru „instrukcją wykonawczą” trwały aż siedem lat, starano się bowiem, by nowy dokument uniknął błędów dekretu soborowego *Inter mirifica*, a także by złagodził rozczarowanie, jakie powstało po jego ogłoszeniu. Mając na uwadze te doświadczenia, Papieska Komisja do spraw Środków Społecznego Przekazu postanowiła opracować dokument przemyślany w każdym szczególe, dający jasną wykładnię stanowiska Kościoła i analizę problematyki. Nowy dokument został ogłoszony 23 maja 1971 roku pod tytułem: Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu — *Communio et progressio*.

2. Teologiczna akceptacja mediów

„Zjednoczenie i postęp” to pierwsze słowa instrukcji, które zgodnie ze zwyczajem stają się tytułem dokumentu i jednocześnie są jego myślą przewodnią. To właśnie zjednoczenie ludzkości i dzięki temu postęp w drodze do zbawienia są głównym celem działania środków społecznego przekazu. Kościół, tradycyjnie już, uważa je za „dar Boży”¹, gdyż stanowią one narzędzie pomagające we wzajemnym zrozumieniu się ludzi i budowaniu przyjaźni między nimi, co jest przecież celem ich działalności i również celem działalności Kościoła i jego zbawczej misji.

Wobec wspólnych celów obu „instytucji”, nic dziwnego, że Kościół interesuje się mediami, co zostało wyrażone i potwierdzone w dokumentach soborowych, a Instrukcja „Zjednoczenie i postęp” jest ich uzupełnieniem i szerszym ukazaniem problematyki z punktu widzenia Kościoła. Ma ona również pomóc wiernym w ocenie mediów, a także zachęcić wiernych do aktywnego włączenia się w ich działalność. Część wstępna dokumentu kończy się wyrażeniem nadziei, że „... Instrukcja ta zostanie dobrze przyjęta przez każdego, kto w jakiś sposób zajmuje się społecznym przekazem, oraz przez wszystkich tych ludzi, którym zależy na postępie rodziny ludzkiej. W ten sposób bowiem, dzięki współpracy i wymianie myśli, ogromne korzyści, jakie niosą ze sobą środki społecznego przekazu, staną się udziałem wszystkich”².

3. Media w perspektywie chrześcijańskiej

Część pierwsza Instrukcji (numery 6–16) nosi tytuł: „Środki społecznego przekazu w perspektywie chrześcijańskiej: elementy doktrynalne”. Omówiona

¹ Naukę o mediach jako „darze Bożym” wprowadził Pius XII uważany za „Ojca teologii mediów masowych”. Patrz: Katarzyna Pokorna-Ignatowicz: „Media masowe i opinia publiczna w wypowiedziach Piusa XII”, *Zeszyty Prasoznawcze* 1992, nr 1–2, s. 75–88.

² *Communio et progressio* (w.): „Kościół a kultura masowa”, red. F. Adamski, WAM, Kraków 1987.

tu zostaje szczegółowo rola mediów we współczesnym społeczeństwie, a więc wzajemna wymiana informacji między społecznościami, ukazywanie problemów jednostek i społeczności oraz dążenie do współdziałania w ich rozwiązywaniu. To zadanie mediów pokrywa się z misją Kościoła i nakazem Bożym danym człowiekowi, aby „panował nad ziemią i czynił ją sobie poddaną”. Dlatego na media należy patrzeć jako na kolejne narzędzie pomagające człowiekowi współuczestniczyć w misji Bożej, to jest w budowaniu wspólnoty przez wzajemne zrozumienie i wspólne działanie na rzecz przyszłości.

Jednak człowiek obarczony jest znamieniem grzechu, który wszedł do jego historii, i również w tej dziedzinie daje o sobie znać, powodując, że media zamiast jednoczyć — mogą dzielić i potęgować antagonizmy między ludźmi. Trzeba więc dążyć do przywrócenia tym środkom ich właściwego celu i nawiązać ponownie komunikację między ludźmi oraz między ludźmi i Bogiem, tak jak to czynił Chrystus na ziemi, i co nakazał swoim uczniom jako zadanie do wypełnienia. Chrześcijanie rozumieją tę misję jako ciągłe głoszenie światu Dobrej Nowiny, tak aby dążył on do sprawiedliwości i pokoju, a w konsekwencji do zjednoczenia wszystkich ludzi. Bóg pomaga ludziom w dążeniu do tego celu, dając im coraz lepsze „narzędzie”, między innymi media. Dlatego też „... usilnie zachęca się wszystkich ludzi dobrej woli do współpracy nad tym, aby środki społecznego przekazu naprawdę służyły szukaniu prawdy i postępowi ludzkiemu”³. Innymi słowy, autorzy apelują do wszystkich funkcjonujących w świecie mediów, aby to nowe wspaniałe narzędzie było wykorzystywane w dobrym celu, zgodnie z jego przeznaczeniem.

4. Ocena mediów

Kolejne punkty tej części instrukcji poświęcone zostały ocenie mediów. Znalazło się tu stwierdzenie, że ich wartość i znaczenie zależą od „sposobu użycia ich przez wolnego człowieka” (pkt 13). W stwierdzeniu tym widać bezpośrednie nawiązanie do myśli przewodnich Konstytucji *Gaudium et spes*⁴. Takie podejście do problemu w konsekwencji prowadzi do dualizmu w ocenie mediów: z jednej strony będą to zasady moralne, chroniące godność człowieka, a z drugiej — zasady, które kształtują naturę tych środków. „Wszystkie rzeczy bowiem, z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek, które człowiek winien uszanować”⁵.

Choć owa „natura” właściwa środkom masowego przekazu nie jest tu do końca wyjaśniona, można uznać, że chodzi o sposób działania i środki wyrazu właściwe poszczególnym mediom. Wynika stąd wniosek, iż w ocenie mediów,

³ *Communio et progressio*, op. cit., s. 280.

⁴ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, (w:) „Sobór Watykański II. Konstytucja, dekret, deklaracja.” Pallotinum, Poznań 1967, s. 537–620.

⁵ *Communio et progressio*, op. cit., s. 281, por. Konstytucja *Gaudium et spes* nr 36, op. cit.

czy to w całości, jako zjawiska współczesnej kultury i życia społecznego, czy też poszczególnych mediów, trzeba brać pod uwagę z jednej strony wpływ, jaki one wywierają na człowieka, a z drugiej — poznać cały proces masowego komunikowania wraz z jego uwarunkowaniami i konsekwencjami.

Punktem odniesienia takiej oceny może być tylko ich „użyteczność społeczna”, czyli pozytywny wkład w rozwój i postęp społeczności przez obiektywną, pełną informację, udostępnianie osiągnięć kultury i sztuki oraz dostarczanie rozrywki, co wszystko razem czyni z procesu masowego narzędzie ogólnowychowawcze i pomaga włączyć odbiorców w życie społeczne we wszystkich jego wymiarach. Takie założenia nakładają na przekaz społeczny wymagania szczerości, rzetelności i prawości w doborze treści i sposobie ich przekazywania. Nakłada również obowiązek odpowiedniej formacji duchowej i intelektualnej oraz przygotowania fachowego na wszystkich, którzy w jakiś sposób związani są ze środkami masowego komunikowania.

5. Rola i zadania mediów we współczesnym świecie

Część druga Instrukcji w punktach 19–100 zajmuje się szczegółowym omówieniem roli mediów w rozwoju i postępie ludzkości. Stwierdza się tu, że środki masowego przekazu eliminując bariery terytorialne i czasowe przyczyniają się do lepszego poznania poszczególnych społeczności i pomagają w nawiązaniu publicznego dialogu między poszczególnymi grupami społecznymi i narodami. Pomagają również w najszerzej pojętej edukacji społecznej, podnoszą ludzi na wyższy poziom intelektualny oraz przez powszechną dostępność przyczyniają się do realizacji haseł wolności i równości. Wszystko to powoduje, że można je uznać za niewątpliwy czynnik postępu.

Mając na uwadze korzyści, jakie media przynoszą, należy dołożyć starań, aby przezwyciężyć trudności, które osłabiają lub uniemożliwiają im realizację tych celów. Wśród tych trudności wymienia się między innymi problemy z właściwą interpretacją faktów, negatywne skutki wolnej konkurencji i komercjalizacji mediów, zmiany w sposobie życia i mentalności odbiorców.

6. Odpowiedzialność mediów za zło w świecie

W tej części Instrukcji zajęto się również ważnym problemem odpowiedzialności mediów, ich oceny moralnej i „zła” w środkach masowego przekazu. Po raz pierwszy problem ten potraktowano realistycznie, pisząc: „Przedmiotem głębokiej troski ludzi dobrej woli jest ciągle pomniejszanie się znaczenia zasad moralnych, co uwidacznia się w wielu dziedzinach współczesnego życia. Oznaki tej zmiany z łatwością obserwuje się w środkach społecznego przekazu. Można jednak dyskutować, czy winę za to zjawisko ponoszą środki społecznego przekazu. Wielu poważnie utrzymuje,

że środki te dają tylko odbicie obyczajów, które już skądinąd istnieją w społeczeństwie”⁶.

Ta realistyczna i wyważona uwaga, po raz pierwszy zdejmując z mediów odium odpowiedzialności i winy za upadek obyczajów i lekceważenie zasad moralnych. Z problemem tym należy walczyć przez zmianę mentalności i postaw odbiorców, pracując na wszystkich poziomach edukacji, a nie przez radykalną zmianę zawartości mediów, co dotychczas sugerowano. Media są takie, jakie jest społeczeństwo. Media odpowiadają na zapotrzebowanie ludzi, odczytują ich gusta i oczekiwania i dostosowują się do nich. Nawet najlepsze programy i treści nie pomagają, gdy trafiają na nieprzygotowanego lub niechętnego odbiorcę, ponieważ on je po prostu odrzuci. Środki przekazu mogą tu wiele pomóc, ale choć nie pozostają bez winy, na pewno nie są głównym winowajcą tego zjawiska, ani nie mogą być jedynym panaceum na tę dolegliwość naszych czasów.

7. Opinia publiczna i prawo do informacji

Kolejne punkty (24–32) poświęcono opinii publicznej, która jest bezpośrednio związana z funkcjonowaniem środków społecznego przekazu. Instrukcja nawiązuje tu do doktryny Piusa XII i dokumentów soborowych, podkreślając, że warunkiem niezbędnym do formowania się opinii publicznej jest zagwarantowana wolność wypowiedzania swych poglądów, zarówno dla jednostek, jak i społeczności. Autorzy Instrukcji zachęcają wszystkich do formowania i artykułowania opinii publicznej, czy to bezpośrednio, czy przez przedstawicieli. Zwracają również uwagę na wielką odpowiedzialność osób przekazujących treści i dokonujących ich selekcji oraz przestrzegają przed manipulacjami w tym względzie, co jest „absolutnie niedopuszczalne, ponieważ przeszkadza i ogranicza słuszną wolność wyrobienia sobie sądu przez ludzi” (p. 30).

Autorzy zwracają także uwagę na zmienność opinii i jej różnorodność, co jest nierozłącznie związane z pluralizmem społecznym oraz faktem, że opinia reprezentowana przez większość nie zawsze musi być najlepsza. Rozważania te kończy stwierdzenie, że władze duchowne i świeckie powinny zawsze brać pod uwagę opinię i nastawienie reprezentowane przez duże społeczności, nawet jeśli są to opinie niepożądane z punktu widzenia władzy.

Dla właściwego kształtowania się opinii niezbędne jest zapewnienie społeczności dostępu do źródeł oraz kanałów informacji. Prawo do informacji obejmuje udostępnianie różnych ich źródeł, a prawu temu odpowiada obowiązek dążenia do uzyskania pełnej informacji. Aby system ten mógł prawidłowo funkcjonować, konieczne jest zagwarantowanie bezpieczeństwa i nietykalności dziennikarzy w czasie wykonywania ich obowiązków.

W rozdziale tym omówiono również trudności i niebezpieczeństwa związane z koniecznością selekcji faktów, opatrywania ich komentarzem w celu ua-

⁶ *Communio et progressio*, op. cit., s. 284.

trakcyjnienia i udratyzowania treści przekazu, co często prowadzi do zafałszowania informacji. Odbiorcy powinni się przed tym bronić, jako że przysługuje im prawo do informacji i obowiązek domagania się jej rzetelności. Prawo to, zdaniem autorów, powinno być zagwarantowane ustawowo.

Prawo do informacji łączy się nierozdzielnie z wolnością przekazywania, a w konsekwencji z wolnością funkcjonowania środków społecznego przekazu i swobodnego do nich dostępu, co zresztą zostało oficjalnie stwierdzone w Deklaracji praw człowieka.

8. Społeczne zadania mediów

Współczesne środki masowego przekazu przyczyniają się w ogromnym stopniu do popularyzacji osiągnięć kultury i upowszechniają dostęp do jej dóbr. Pełnią też coraz większą rolę w edukacji i wychowaniu. Ważne jest, aby oprócz dostarczania pożytecznych informacji z dziedziny medycyny, rolnictwa, polityki itd., uczyły odbiorców również zasad funkcjonowania społeczeństw i przyzwyczajały do aktywnego uczestnictwa za swoim pośrednictwem w życiu publicznym. Odgrywają też coraz większą rolę dostarczyciela rozrywki, co autorzy określają jako funkcję pożyteczną, pozwalającą w przyjemny sposób wypełnić czas wolny do pracy. Popularyzują również osiągnięcia sztuki, i to zarówno te tradycyjne, jak i nowoczesne. Aby jednak te wszystkie zadania realizowane były właściwie i rzeczywiście służyły człowiekowi, konieczne są „zdrowy rozsądek i roztropność”, szczególnie w kwestiach kontrowersyjnych moralnie.

9. Reklama w mediach

Ostatnich kilka punktów tego rozdziału poświęconych zostało reklamie, której znaczenie i wpływ na społeczność stale wzrasta. Instrukcja wylicza pozytywne — informacyjne i poznawcze efekty reklamy. Porusza również problem zagrożeń związanych z jej funkcjonowaniem. Zagrożenia te dotyczą zarówno odbiorców, jak i samych mediów. Niczym nie ograniczony system reklam może doprowadzić do narzucania odbiorcom fałszywych potrzeb i odwracać ich uwagę od tych rzeczywistych, co przynosi szkodę tak poszczególnym jednostkom, jak i rodzinom oraz całym społecznościom. Dlatego Kościół apeluje, aby unikać reklamy nierzetelnej, obrażającej skromność, grającej na ludzkich słabościach, zmysłach i podświadomości.

Z drugiej jednak strony reklama zagraża wolności mediów, uzależniając je ekonomicznie i finansowo od reklamodawców. Może to doprowadzić do zredukowania roli mediów wyłącznie do przekazywania reklam. Aby przeciwdziałać takim zjawiskom, Kościół zaleca, aby ludzie odpowiedzialni za te sprawy szanowali zawsze wolność wyboru odbiorcy, a zasady funkcjonowania

reklamy w mediach zastały obwarowane prawami, które zabezpieczyłyby ich pluralizm i niezależność.

10. Formacja odbiorców i nadawców

Kolejny rozdział zawiera praktyczne wskazania, które powinny być przestrzegane i wprowadzane w życie, aby media mogły spełnić swoje główne zadanie, to znaczy pomagać w postępie ludzkości i prowadzić do jej zjednoczenia. Aby te cele osiągnąć, potrzebna jest odpowiednia formacja, zarówno odbiorców jak i nadawców, oraz współpraca władz świeckich i duchownych, tak aby zasady funkcjonowania mediów i ich natura były powszechnie znane.

Aby odbiorcy mogli właściwie korzystać z mediów, powinni być systematycznie edukowani przez dyskusje publiczne, sympozja, wykłady itd. Szczególnie ważna jest praca z młodzieżą i dziećmi, do której zobowiązani są zarówno rodzice, jak i szkoła. Nadawcy, oprócz umiejętności praktycznych, powinni posiadać wiedzę teoretyczną o zasadach społecznej komunikacji. W tym celu postuluje się utworzenie odpowiednich kierunków studiów w uczelniach wyższych.

11. Wskazania dla nadawców, odbiorców i władz państwowych

Realizacja celów stawianych mediom nakłada również obowiązki na uczestników społecznej komunikacji. Instrukcja uczyła nadawców, czyli dziennikarzy, twórców, realizatorów i krytyków, aby pracowali ze świadomością odpowiedzialności, kierując się zasadą „bezstronności i prawości”. Powinni oni dążyć do wzajemnych kontaktów w celu wymiany myśli i poglądów. Wielką w tym pomocą mogą okazać się stowarzyszenia zawodowe, również te o charakterze międzynarodowym oraz, co szczególnie ważne, przyjęcie wspólnego kodeksu zawodowego, który normowałby zasady ich pracy.

Z kolei na odbiorcach spoczywa obowiązek aktywnego włączenia się do dialogu z przekazującymi, przez wyrażanie swoich opinii, czemu również pomocne mogą być pewne formy stowarzyszeń czy kół. Władza państwowa powinna być zobowiązana do zapewnienia wolności przekazu oraz pozytywnie współdziałać na rzecz stworzenia autentycznego dialogu.

Instrukcja proponuje świeckiej administracji stosowanie „zasady pomocniczości”, a więc pozostawienia tej strefy działalności samym obywatelom czy ich związkom i służenie pomocą, gdy sytuacja tego wymaga. W tej części rozważań znalazło się jedyne w całej Instrukcji zdanie o cenzurze, mówiące, że „powinna się ograniczać jedynie do wypadków skrajnych” (pkt 86), nie precyzując jednak bliżej, co przez owe „skrajne wypadki” należy rozumieć. Władze państwowe, oprócz zapewnienia wolności przekazu i prawa do informacji, powinny przeciwdziałać negatywnym zjawiskom współczesności zwią-

zanym z monopolizacją i koncentracją środków przekazu. Zasady te powinny również znaleźć odzwierciedlenie w umowach międzynarodowych.

Autorzy zauważyli również konieczność współpracy między państwami wysoko uprzemysłowionymi i rozwijającymi się w celu pomocy narodom biednym w rozwoju środków społecznego przekazu. Narody bogate powinny czuć się zobowiązane do pomocy biedniejszym, jednak pomoc ta nie powinna polegać na udostępnieniu krajom rozwijającym się własnych wzorów i produktów, lecz na pomocy w tworzeniu narodowych modeli społecznej komunikacji, które ochraniałyby miejscową kulturę i folklor⁷.

Aby media mogły wypełniać swe cele, konieczna jest także współpraca w tym kierunku „wszystkich chrześcijan, wierzących i ludzi dobrej woli”. Instrukcja proponuje im wszystkim „wspólne opracowanie programów radiowych i telewizyjnych, zespołowe opracowanie pouczeń przede wszystkim dla rodziców i dzieci, kongresy i spotkania międzynarodowe ludzi zatrudnionych w mediach, wspólne przyznawanie nagród za najlepsze realizacje, zjazdy różnych twórców i badaczy mediów. Inicjatywy te powinny zmierzać do jak najszerzego wykorzystania środków społecznego przekazu, zwłaszcza zaś do lepszego przygotowania tych, którzy nimi kierują i do wprowadzania równości między narodami”⁸.

Pomocą w rozwijaniu takiej współpracy powinno stać się również obchodzenie zaleconych przez Sobór Watykański II Dni Środków Społecznego Przekazu.

12. Katolicy w świecie mediów

Część trzecia Instrukcji *Communio et progressio* poświęcona jest działalności katolików w środkach masowego komunikowania. Ponieważ Kościół widzi w mediach narzędzie do budowania wspólnoty między ludźmi, co jest zbieżne z celem działania samego Kościoła, dlatego popiera gorąco działalność swych członków we wszystkich formach i etapach przekazu społecznego i stara się ich otoczyć wszechstronną opieką duchową.

Pragnie również współpracować ze wszystkimi ludźmi zaangażowanymi w przekaz społeczny, niezależnie od ich religii i poglądów. Popiera obecność w mediach duchownych wszystkich szczebli, przypominając jednak, że skoro są oni przedstawicielami Kościoła, to powinni być gruntownie przygotowani do takich wystąpień.

Działalność katolików w poszczególnych mediach, a więc w prasie, radiu, telewizji i teatrze omawiają w sposób bardziej szczegółowy kolejne punkty Instrukcji (135–161).

⁷ Koncepcja ta jest zgodna z założeniami nowego ładu informacyjnego — idei propagowanej przez UNESCO, której głównym celem jest pomoc krajom biednym w rozwoju systemu społecznej komunikacji. W międzynarodowej współpracy — również w dziedzinie środków społecznego przekazu widział Paweł VI szansę na budowanie pokoju w świecie. Koncepcję tę rozwinął w liście do sekretarza generalnego ONZ U'Thanta z 1966 roku oraz mówił o tym w czasie spotkania w Mediolanie z uczestnikami Administracyjnej Rady Programu Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju.

⁸ *Communio et progressio*, op. cit., s. 301.

W przypadku prasy stwierdzono tam, że choć stanowi ona obecnie głównie uzupełnienie radia i telewizji, to ma ogromne znaczenie jako medium rozszerzające podawane informacje o komentarze i publicystykę. Prasa katolicka powinna być na najwyższym poziomie merytorycznym, artystycznym i technicznym, tak aby zdobywała nim czytelników, a nie na skutek narzuconym wiernym zaleceń. Oprócz informacji i komentarzy na temat religii i życia Kościoła, powinna podejmować szeroko rozumianą problematykę świecką. Zachęca się również wydawców do udostępniania szpalt tekstom z zewnątrz z zastrzeżeniem, że redakcja nie zajmuje w nich stanowiska. To liberalne podejście do zawartości merytorycznej prasy uzupełnia uwaga, iż należy dbać bardziej o poziom już istniejących tytułów niż tworzyć nowe.

W punktach dotyczących radia i telewizji widać żywe zainteresowanie Kościoła stałą obecnością w tych mediach, zwłaszcza stałymi transmisjami Mszy św. i uroczystości religijnych. W punkcie 151 napisano, że „ilość i trwanie tych transmisji winny brać pod uwagę życzenia odbiorców”.

Uczestnicy i twórcy programów religijnych powinni być ludźmi dobrze przygotowanymi i doświadczonymi w tej pracy oraz zawsze świadomymi faktu, że są traktowani przez odbiorców jako wyraziciele poglądów Kościoła, a nie osoby prywatne.

13. Kościół w świecie mediów

Autorzy Instrukcji wyszczególnili w niej korzyści, jakie korzystanie z mediów i aktywne funkcjonowanie ich w świecie może przynieść dla samego Kościoła. Rozwój i powszechność środków masowego przekazu jest istotnym elementem budującym opinię publiczną i dialog wewnątrz Kościoła, co w świetle dokumentów soborowych jest konieczne dla jego sprawnego funkcjonowania w czasach współczesnych.

Dzięki mediom Kościół może w pełniejszy sposób prowadzić dialog ze światem i odczytywać „znaki czasu”, do czego również zobowiązał go Sobór. Chcąc wykazać swą otwartą postawę do współpracy z instytucjami zajmującymi się przekazem, Stolica Apostolska zobowiązuje się dostarczać dokładnych i prawdziwych informacji, oczekując w zamian rzetelnego i godnego ich wykorzystywania przez media.

Kolejną korzyścią, jaką Kościół czerpie ze środków społecznego przekazu, jest możliwość pełniejszego poznania problemów współczesności, poglądów i mentalności ludzi oraz ich języka, dzięki czemu może szybciej i dogłębniej nawiązać z nimi dialog, pomóc w rozwiązywaniu i wyjaśnianiu problemów.

Stosowanie tych środków stanowi także wielkie ułatwienie w pracy apostołskiej, a właściwie jest to konieczność, gdyż do współczesnego człowieka należy przemawiać jego językiem oraz stosować formy, do których jest on przyzwyczajony. Jeśli wierni są pokoleniem informacyjnym, wychowanym na mediach, to także i Kościół musi stosować nowoczesne techniki, również w dziedzinie komunikowania.

Dlatego prosi się ludzi Kościoła o włączenie się w świat masowego przekazu, zarówno przez uruchamianie własnych mediów, jak i korzystając na zasadzie umowy z już istniejących. Wybór uzależniony jest od warunków lokalnych. Ponieważ jednak funkcjonowanie środków przekazu jest bardzo kosztowne, Kościół nakłada na wiernych obowiązek wspierania tej sfery działalności.

14. Edukacja medialna

Instrukcja mówi również o konieczności wprowadzenia wiedzy o komunikacji społecznej i mediach do współczesnej teologii i placówek kształcenia religijnego wszystkich szczebli⁹. Podkreśla się też potrzebę przygotowania katolickich odbiorców do świadomego odbioru mediów i dokonywania ocen zgodnie ze wskazaniem sumienia. Kościół podkreślając tę potrzebę, pragnie pomóc swoim wiernym w pełniejszym nawiązaniu dialogu ze współczesnym światem oraz, rozumiejąc jego prawa i tendencje, lepiej w nim funkcjonować.

Widząc ogromne znaczenie środków społecznego przekazu dla współczesnego człowieka oraz misji Kościoła, władze duchowne uważają za swój obowiązek przygotowanie personelu, tak duchownego, jak i świeckiego do pracy w mediach. Kościół pragnie więc nie tylko przygotowywać do aktywnego, krytycznego odbioru, ale i do roli profesjonalnego nadawcy.

15. Struktury „medialne” w Kościele

Zgodnie z zaleceniem dekretu *Inter mirifica* utworzona zostanie struktura wewnątrz Kościoła odpowiedzialna za tę działalność. Na jej szczycie stoi Papieska Komisja do Spraw Środków Społecznego Przekazu. W poszczególnych krajach działają Komisje Episkopatu, a w diecezjach — biskupi. Do ich zadań należy koordynacja inicjatyw, poradnictwo oraz organizowanie funduszy na tę działalność. Urzędy te, wszystkich szczebli, mają także za zadanie nawiązywanie i utrzymywanie przyjacielskich stosunków z osobami i organizacjami pracującymi zawodowo w komunikacji masowej. Powinny one nawzajem współpracować ze sobą w celu pełniejszego wykorzystania tych środków oraz zachęcać duchownych ze swojego terenu do szerszego wykorzystania mediów w pracy duszpasterskiej.

Instrukcja powołuje również urzędy stałych rzeczników Stolicy Apostolskiej, episkopatów i biskupstw, których zadaniem ma być informowanie i komentowanie wydarzeń religijnych oraz ukazujących się dokumentów, w celu szybszego i łatwiejszego zapoznania się z nimi szerokiej opinii publicznej. Osoby pełniące tę funkcję powinny oprócz dobrego wykształcenia fachowego

⁹ Wskazanie to zostanie rozwinięte i wprowadzone w życie w Instrukcji Kongregacji Wychowania Katolickiego z 1986 roku. Por. K. Pokorna-Ignatowicz: „Kształcenie przyszłych kapłanów do pracy ze środkami społecznego komunikowania”, *Zeszyty Prasoznawcze* 1992, nr 3–4, s. 114–120.

i formacji duchowej posiadać umiejętność nawiązywania kontaktów z różnego rodzaju osobami i budowania przyjacielskich stosunków opartych na zrozumieniu i zaufaniu.

Oprócz sprawnego systemu przepływu informacji z Kościoła (zadanie nowo powołanych rzeczników), aby mógł zaistnieć autentyczny dialog, konieczna jest również informacja w drugą stronę. W tym celu należy stworzyć sprawny system przekazywania władzom kościelnym aktualnych i szybkich informacji o reakcjach i opiniach odbiorców.

Również instytuty naukowe Kościoła „powinny wnieść swój wkład” w dziedzinie środków społecznego komunikowania oraz współpracować z urzędami regionalnymi, krajowymi i międzynarodowymi, pomagając im w ich działalności. Współpraca ta powinna objąć również międzynarodowe organizacje katolickie zatwierdzone przez Stolicę Apostolską.

16. Miejsce i głos Kościoła w „światlistej epoce przekazu społecznego”

W zakończeniu Instrukcji stwierdzono, że jej celem było opracowanie wyciecznych i zaleceń w sprawie społecznego przekazu z punktu widzenia nauki Kościoła, a nie całościowa analiza problematyki, co zresztą jest przedmiotem ciągłych badań innych instytucji. Chodziło o ukazanie swoistości zagadnienia i zachęcenie wiernych i duchownych do podejmowania działalności w mediach i ciągłego doskonalenia się i doksztalcania, co jest zresztą warunkiem koniecznym, wynikającym z dynamizmu zmian w systemie komunikacji społecznej oraz w samych mediach.

Kościół widzi konieczność takich badań, stara się przekonać wszystkich o swej dobrej woli i chęci włączenia się do nich, a także do wspólnej pracy nad zapewnieniem mediom możliwości wypełnienia przez nie ich zadań, co w opinii Kościoła służyć będzie całej ludzkości. „Niniejsza instrukcja dowodzi, że Kościół zdaje sobie sprawę, iż z każdym dniem staje wobec coraz to bezwzględniejszej konieczności zabrania głosu i nawiązania kontaktu z ludźmi zawodowo pracującymi w dziedzinie przekazu społecznego. Toteż ofiaruje on swoją szczerą współpracę we wszystkim, co obejmuje tę sztukę, a nadto wzywa wszystkich ludzi, aby środki społecznego przekazu obracali ku pożytkowi ludzkości i rzeczywiście na chwałę Boga.

„(...) Komisja pracując nad Instrukcją żywiła pragnienie, ażeby stała się ona raczej punktem wyjścia niż uwięzieniem dotychczasowych poczyną w omawianej przez nią dziedzinie.

—Lud Boży, idąc w pochodzie wieków, jest równocześnie nadawcą i odbiorcą. Spoglądając w przyszłość, ufnie i z gorącą miłością śledzi on zapowiedź rozpoczynającej się światlistej epoki przekazu społecznego”¹⁰.

Choć Instrukcja duszpasterska *Communio et progressio* została wydana w 7 lat po zakończeniu obrad Soboru Watykańskiego II, to należy ją traktować jako

¹⁰ *Communio et progressio*, op. cit., s. 320.

część dorobku Vaticanum II, jako że została wydana przez Papieską Komisję do Spraw Środków Społecznego Przekazu na wyraźne polecenie Ojców Soboru jako uzupełnienie i rozwinięcie dekretu soborowego *Inter Mirifica*. Choć formalnie Instrukcja jest faktem niższej rangi niż dekret soborowy, to faktycznie gra jego rolę jako wykładnia nauki Kościoła w tej dziedzinie.

Z tego właśnie powodu została nazwana „Magna Charta” stanowiska Kościoła i jest dokumentem bazowym dającym podstawę do dalszych badań i zachowań w tym względzie. O jej znaczeniu formalnym świadczy również fakt, że wraz z jej ogłoszeniem „wszelkie przeciwne zalecenia tracą swoją moc” (pkt 187). Stwierdzenie to nadaje jej moc podstawowego aktu wykonawczego do nauczania soborowego, które jest oficjalnie obowiązującą doktryną w Kościele katolickim.

W świetle Instrukcji środki masowego przekazu, jako przejaw możliwości człowieka i pozytywnych konsekwencji, jakie przynosi ich działalność, zostają w pełni zaaprobowane przez Kościół. Istotne jest podkreślenie, że są cennym narzędziem służącym nie tylko człowiekowi czy społecznościom, ale i samemu Kościołowi. Kościół traktuje je jako przejaw autonomicznego świata, uznaje i szanuje ich swoistą naturę, którą pragnie badać a nie, jak to było dotychczas, zmieniać, aby odpowiadała jego oczekiwaniom. Deklaruje również swoją otwartą postawę, oczekując wskazania mu możliwości włączenia się w tę sferę życia.

Wcześniejsze dokumenty stwierdzały, że media pozbawione inspiracji i kontroli religijnej będą czynić więcej zła niż pożytku, dlatego Kościół poczuwał się do obowiązku podsuwania rozwiązań. Teraz dostrzega, że ta sfera działalności człowieka, choć rozwija się niezależnie od Kościoła, ze swej natury może przyczynić się do rozwoju i zjednoczenia ludzi. Rezygnuje więc z chęci narzucania swojego przewodnictwa i roli sędziego na rzecz partnerskiej współpracy, co świadczy nie tylko o zrozumieniu istoty komunikacji społecznej, ale i o realizmie w ocenie swojej roli i możliwości.

Instrukcja wprowadziła też pewne nowe elementy do nauczania w dziedzinie środków społecznego przekazu. Analizując rolę mediów w procesie rozwoju społecznego, wskazała na konieczność rozszerzenia badań w tym zakresie oraz wprowadzenia tej wiedzy do systemu edukacyjnego wszystkich szczebli, a szczególnie do własnych placówek i instytucji. Dała również podstawy teoretyczne do rozwoju teologii mediów, pokazując, w jakich kierunkach powinny pójść dalsze badania i prace. Poruszyła znaczenie tych środków w dialogu i to na wszystkich jego szczeblach, w tym również wewnątrz Kościoła. Zaprezentowała nowe spojrzenie na ocenę mediów, wskazując, że w takiej ocenie trzeba brać pod uwagę ich wewnętrzną autonomiczną naturę i prawa działania, a nie, jak to czyniono dotychczas, jedynie oczekiwania Kościoła i jego system ocen moralnych.

Zauważono, że media są odbiciem społeczeństwa, jego mentalności, oczekiwań i warunków życia, a więc niesłuszne jest obarczanie ich pełną odpowiedzialnością za zepsucie obyczajów i inne negatywne zjawiska.

Doceniając rolę mediów w życiu współczesnego świata i samego Kościoła, Instrukcja daje wskazania, w jaki sposób dostosować własne, czyli kościelne

struktury do wymogów współczesności. Określa również swoje oczekiwania wobec wiernych, których zachęca do pełniejszego włączenia się w sprawy publiczne i w proces komunikacji publicznej.

Z perspektywy trzydziestu lat od ogłoszenia Instrukcji można stwierdzić, że *Communio et progressio* jest fundamentalnym dokumentem współczesnej teologii mediów, nie tylko z powodu jej formalnej wagi, ale również, dlatego, że zawiera pełne i otwarte stanowisko Kościoła w tej dziedzinie. Jej wskazania obowiązują nadal, a rozwój mediów pokazał, iż w wielu wypadkach stwierdzenia Instrukcji wypowiedziane jakby „na wyrost” potwierdziły się. Zgodnie z jej zaleceniami podjęto szereg praktycznych działań i badań naukowych w dziedzinie społecznego przekazu, które systematycznie prowadzone i rozwijane pozwalają stwierdzić, że Kościół katolicki wypełnia zadania wyznaczone mu przez Sobór Watykański II.